

Strijd om taalkunde

Overheidssturing, toeval en persoonlijke overtuigingen

Maria van der Aalsvoort. (2016). *Vensters op vakontwikkeling: De betwiste invoering van taalkunde in het examenprogramma Nederlands havo/vwo (1988–2008)* (Dissertatie). Radboud Universiteit, Nijmegen.

Door het ontbreken van voorschrijvende overheidsleerplannen en leermiddelencontrole zijn de examenprogramma's in Nederland het belangrijkste centrale sturingsmiddel op vakniveau. De roemruchte vrijheid van onderwijs is alleen een vrijheid van inrichting van het onderwijs binnen de door de overheid gestelde kaders: het onderwijsstelsel en de eindresultaten. Schooldiploma's hebben immers een civiel effect, en de minimale taak van de overheid is ervoor te zorgen dat ze hun maatschappelijke waarde ook werkelijk hebben en houden.

In de jaren negentig van de vorige eeuw kregen overheid en politiek last van een meer dan minimale taakopvatting. Een koortsachtige vernieuwingsdrang maakte zich van hen meester, toen na de invoering van de basisvorming in 1993 de tweede fase havo en vwo aan de beurt was. De tijdgeest gaf de onderwijspolitiek vleugels; het ijzeren gordijn en het internet gingen open, het Nederlandse politieke landschap liep paars aan, de beurskoersen rezen de pan uit. In dat maatschappelijk vernieuwingsgewoel was de totstandkoming van de nieuwe examenprogramma's Nederlands natuurlijk maar een klein onderdeelje,

maar in vakkringen was de opwindende er niet minder om. Maria van der Aalsvoort, vakdidactica Nederlands aan de Radboud Docenten Academie, promoveerde op 14 december 2016 op nog weer een onderdeel van die totstandkoming, namelijk de betwiste invoering van taalkunde in het examenprogramma.

Eigentijdse geschiedenis

Al voor de val van de Muur, namelijk in 1988 had Nell Ginjaar-Maas, staatssecretaris in het CDA-VVD-kabinet-Lubbers II, de Commissie Vernieuwing Examenprogramma's Nederlandse taal en letterkunde vwo en havo (CVEN) ingesteld met de opdracht een advies uit te brengen. Nederlands kreeg deze voorrang- en voorhoedepositie als verplicht en belangrijk schoolvak, waarbinnen bovendien al sinds eind jaren zestig een deels heftig gevoerde richtingenstrijd woedde. Het advies van de CVEN in 1991 omvatte onder meer de invoering van 'taalbeschouwing' als onderdeel van het schoolexamen.

In 1995 werd, net als voor de andere vakken van de tweede fase, voor Nederlands een Vakontwikkelgroep (VOG-N) ingesteld, die onder regie van de Stuurgroep Profiel Tweede Fase Voortgezet Onderwijs een voorstel voor een nieuw examenprogramma uit moest werken. In 1996 kwam het nieuwe examenprogramma vast te staan; het zou gelden vanaf de invoering van de tweede fase h/v in 1998/1999. Tot verrassing van vrijwel alle betrokkenen had het minis-

terie van OCW 'kennis over taal en taalverschijnselen' als klein onderdeel (handelingsdeel) van het examenprogramma Nederlands, zoals geadviseerd door de VOG-N, geschrappt en ongevraagd het onderdeel argumentatieleer (afkomstig uit het vak filosofie) toegevoegd.

In de vernieuwde tweede fase van 2007 voerde het ministerie, zonder overleg met het veld, de mogelijkheid van een onderdeel 'taalkunde' in de vrije ruimte in; het financierde zelfs de productie van voorbeeldleermateriaal.

Dat wisselvallige verloop schetst Van der Aalsvoort in nuchtere beschrijvingen, waarin de meer subjectieve commentaren en interpretaties gereserveerd zijn voor cursief gedrukte citaten van door haar geïnterviewde actoren zoals voormalige leden van de verschillende commissies. De kern van haar proefschrift wordt gevormd door de 122 pagina's van deel 2, 'Reconstructie van een besluitvormingsproces (1988–2008)', een stukje eigentijdse onderwijsgeschiedschrijving zoals dat zelden of nooit gerealiseerd wordt – helaas, want wie wel eens geprobeerd heeft een recente ontwikkeling te beschrijven, heeft ervaren hoe snel gebeurtenissen ondersneeuwen en hoe moeilijk het – ook, of misschien juist in digitale tijden – is om aan documentatie te komen die nooit geordend en/of alweer weggegooid of gewist is, juist omdat er zo veel van is.

Analyse

In deel 3 geeft Van der Aalsvoort op 56

pagina's een analyse en interpretatie, geordend in drie 'vensters' of perspectieven: het krachtenveld, de relatie tussen schoolvak en vakwetenschap en de visie op kennis en vaardigheden in het schoolvak Nederlands. Het eerste venster biedt zicht op de machtsverhoudingen tussen de actorengroepen overheid, onderwijsveld en vakwetenschap. De overheid (OCW-bewindspersonen en -ambtenaren) is natuurlijk de sterkste machtsfactor: ze is wel gehouden belanghebbende groepen een stem te geven, maar heeft een grote invloed op het proces en beslist zelf in welke mate ze zich door de gehoorde stemmen laat leiden. Deels is voorgegeven welke instituties in de commissies vertegenwoordigd moeten zijn, zoals vakverenigingen (LT, VON) en onderwijsverzorgingsinstellingen (SLO, Cito), maar welke personen met welke overtuigingen precies gevraagd en benoemd worden, is meestal afhankelijk van de vraag wie toevallig op dat moment in een bepaalde positie zit en/of van informele coöptatieprocessen.

De vensters 'relatie schoolvak-vakwetenschap' en 'kennis versus vaardigheden' zijn van een andere orde en overlappen elkaar deels. Ze geven zicht op de inhoudelijke geschilpunten die de discussie beheersten en waarop de actoren positie kozen. Uiteraard zijn de uitkomsten van de discussies in flinke mate afhankelijk van de persoonlijke overtuigingen en overtuigingskracht van individuele actoren, maar doorslaggevend is of OCW zich daardoor laat leiden of niet, zoals exemplarisch blijkt uit het lot van de taalkunde in de examenprogramma's Nederlands. Dat laat dit proefschrift gedetailleerd en gedocumenteerd zien. De episode wordt summier in een wat breder historisch kader gezet, namelijk

in het literatuuroverzicht in deel 1.

Relevantie voor de praktijk

Docenten hebben een ambivalente verhouding tot overheidssturing: als er te weinig van is, klagen ze over gebrek aan richting en duidelijkheid; als er te veel van is en/of er ongemak ervaren wordt, klagen ze over aantasting van de professionele autonomie. Een ding staat vast: het is nooit goed. Vandaar misschien dat die overheidssturing hevig kan zwalken van zwak (examenprogramma's 1970) naar strak (tweede fase 1998) naar zwak (vernieuwde tweede fase 2007).

Examenprogramma's zijn cruciaal zowel voor het dagelijks werk in de examenklassen als voor het hele curriculum dat daaraan voorafgaat. Maar voor de meeste praktiserende docenten is het ontstaansproces van die programma's een ver-van-mijn-bedshow. Ondanks – of juist dankzij – alle democratische idealen komen examenprogramma's in Nederland tot stand in ondoorzichtige processen waarin toevallige constellaties van personen en overtuigingen – soms inclusief persoonlijke animositeiten – tot besluiten leiden waarvan de gevolgen in de schoolpraktijk even onvoorspelbaar zijn als het besluitvormingsproces zelf.

Daarvan geeft Van der Aalsvoort een concreet en scherp beeld, in close-up. In die beperktheid roept ze allerlei verdergaande vragen op. Terecht wijst ze op het feit dat de internationale trend naar vaardigheden ten nadele van kennis al in de jaren zestig begon. Dat was niet gunstig voor de invoering van een nieuw vakonderdeel taalkunde. Maar die internationale trend verklaart niet hoe in de jaren negentig het sterk vaardigheidsgerichte studiehuis en nieuwe leren bijna als staatspedagogiek opgedrongen konden

worden, dwars tegen de Nederlandse onderwijspolitieke traditie in.

Wat was nieuw, naast de algemene maatschappelijke vernieuwingsdrift? Had het iets te maken met de snel groeiende beroepsgroep van schoolbestuurders en -managers? Die was in de jaren tachtig in getal en macht toegenomen als gevolg van de politiek gestimuleerde autonomie en bedrijfsmatige reorganisatie van de onderwijssector in Nederland. De beroepsgroep vormde een steeds dikker laag tussen overheid en docenten, met een sterke drang tot besturen en een grote vatbaarheid voor innovatieve theorieën. De overheid nam ten onrechte aan dat de bestuurders de docenten vertegenwoordigden. Vervolgens kwam in de jaren nul de beroepsgroep van bestuurders door spectaculaire gevallen van mismanagement negatief in de publiciteit.

Was de liberalisering van de vernieuwde tweede fase van 2007 inclusief de invoering van taalkunde bij Nederlands slechts een tactische terugtrekking, die de beroepsgroep een adempauze en nieuwe armslag gaf? Hoe loopt die lijn door naar de discussie rond Ons Onderwijs2032?

In de decennia rond de eeuwwisseling met basisvorming, tweede fase havo en vwo, vmbo en mbo rolden golven van vernieuwing heen en terug over het Nederlandse onderwijs. Onderwijshistorici zullen er niet over uitgeschreven raken. Ik denk dat praktiserende docenten zich daar met vrucht in kunnen en eigenlijk horen te verdiepen in plaats van de dingen, al of niet mopperend, te laten gebeuren. Activisme kan effect sorteren – lees maar na bij Van der Aalsvoort. Op z'n minst is het een boeiend, bij vlagen verbijsterend schouwspel. EK